

Om prominente herrer og Lofotfeske før i tida

Knut Utnes i samtale med Halfdan Hauge

Knut Utnes som gjorde dette intervjuet med Halfdan Hauge og som har skrevet artikkelen, døde i februar 1992. Hans enke har samtykket i at artikkelen blir trykt.

Halfdan Hauge er for de fleste kanskje mest kjent som kunstmaler. Siden krigens dager har dette vært hans hovedbeskjeftigelse. Hauge, som ble født i 1892, døde i 1976. Men før han døde hadde han greid å male uendelig mye Lofotenhistorie i sine bilder. Og som han selv sa: «Æ har ingen kunstnerisk utdanning. Det æ kan, ha æ lært av han Halfdan Hauge sjøl». Selv i sine siste år hadde Hauge ei skarp tunge, og kunne sitte i timesvis å fortelle om Lofoten, slik han husket det fra sin ungdom. Med andre ord ei levende historiebok, så tykk så tykk. Det er bare å la praten gå slik jeg traff ham heime på Svinøya høsten 1973. Da var Hauge 81 år.

- Du har et temmelig broket yrkesregister bak deg. Hva har du drevet med mesteparten av livet ditt?

«Ja, æ yaks nu opp som enebarn her på Svinøya rundt århundreskiftet og måtte tidlig lær mæ å stå på egne ben. Seinere arbeidd æ som bødtkert borte på tynn'fabrikken, og ellers ha æ nu dreve litt med å lappe sko. Ja, æ ha nu dreve med så mykje rart at det kan æ nu ikkje fortæll dæ. Men feske ha æ ikkje dreve skikkelig med».

- Likevel husker du mye fra Lofotfisket slik det foregikk like etter århundreskiftet. Hadde man de samme fiskeplassene som i dag?

«Ja, det va de samme. Fesken seig oppå her utafør Svolvær — av og tel sto den i ægga, men det va sjelden. Det va stort sett Hølla-feske».

- Hva slags redskap ble brukt?

«Det va før det meste line. Garn va det mest helgelendere som brukte. Før hadde man tyngre ilsteina vest om Henningsvær enn her omkreng. Det va førdi bruket ikkje skulle dra med strau-men. Det va næmlig Lofotlov om kor tung ilsteinan sku vær. Ellers va det ikkje lov å mate opp torsken med skjell før ut i mars — en skulle værse god bruke sild. Ja, det va mykje rare lova i den tida».

- Bruk og redskap, fikk det stå i fred?

«Ja, mæn det hendte det va tyveri av fesk på feskbruket. Dette blei likevel aldri anmeldt. Men blei tollkniva o.l. lagt ut, så fekk det ligge i ro. Feskaran stjal ikkje fra kværandre».

- Hva slags båttyper ble brukt?

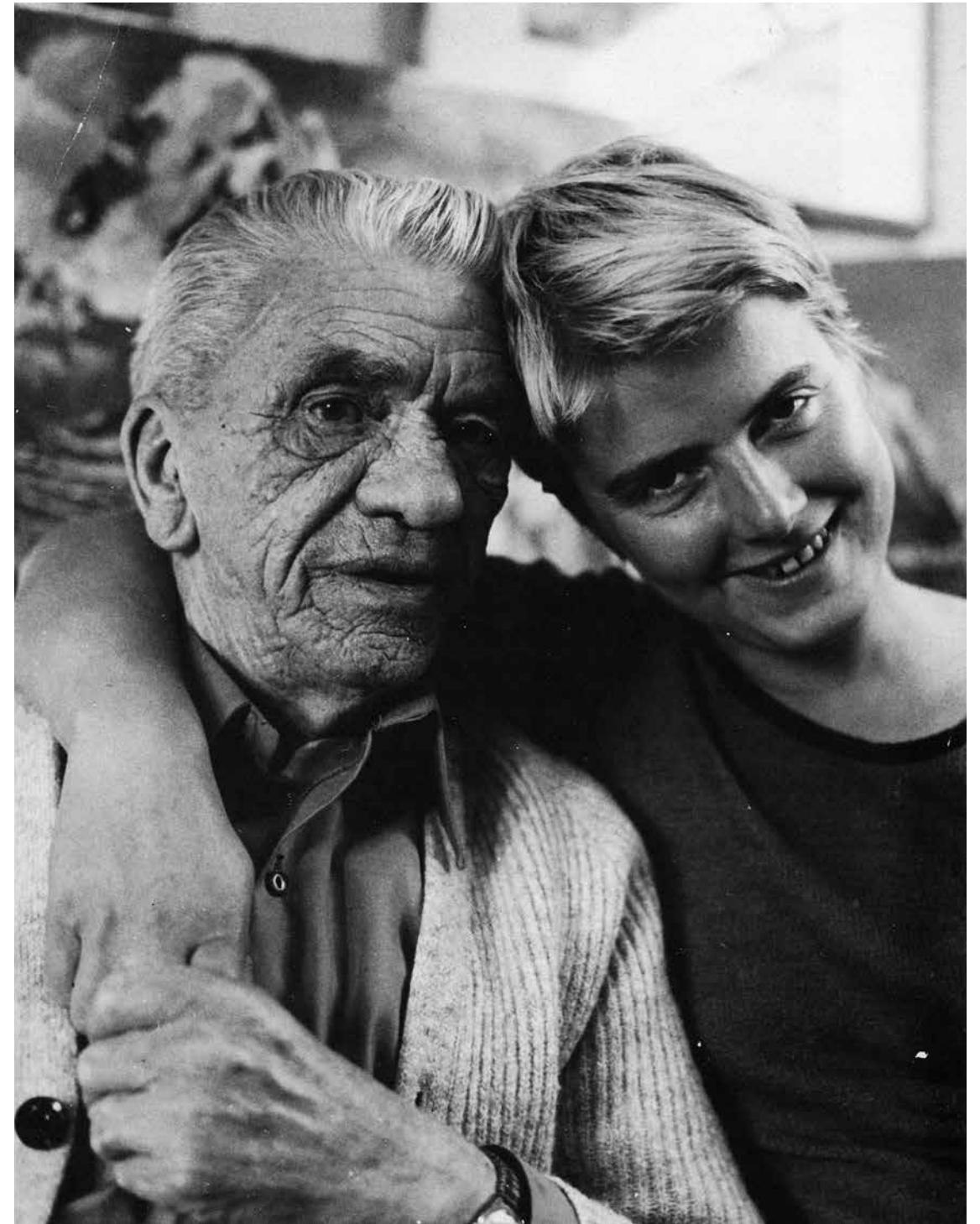
«Først og fremst nordlandsbåta i fra fembøring og nedover. Inntel omkreng århundreskiftet va det ikkje vanlig med motor i feskebåtan. En og annen starta med nordlandsbåta som det blei satt motor i. Seinere blei nordlandsbåtan bygd for å sette motor i før endelig sjarken, skøyta og kutteran kom».

- Hvordan reagerte fiskerne på de som først begynte å bruke motor i båtene sine?

«Nå nei, de blei nok ikkje anerkjent de kar-ran. Av og tel kom det også tel slagsmål. Ja, det va sågar folkemøta om bruk av motor i båtane».

- Hva var de misfornøyd med?

«De va redd og trudde fesken blei skremt av

Halfdan Hauge i Kiruna høsten 1973. Bildet ble utlånt av Gudrun Wikan.

motorlarmen. Før min tid fekk ikkje «dampan» lov å gå over Vestfjorden. Posten måtte legges i Skutvik og deretter blei den rodd over tel Svolveær».

- Hva med havneforholdene før i tida?

«Ja, det va nu som naturen hadde skapt det. Molo fantes ikkje. Den første moloen vi hørte om va Andenesmoloen».

- Hvor ble den beste havna her i distriktet regnet for å være?

«Æ trur nok Svolveær va anerkjent som ei god havn. Ser vi vestover, så blei ikkje havna i Stamsund regna som god. Den va håpløs i uvær. I Ure og likeså i Hopen va det bra havneforhold. Mæn i Hopen va det ei ulæmpe ved at det lett fraus is i bukta om vinteren. Og hadde Kabelvåg hatt havn, så hadde ikkje Svolveær vært noen ting. Det va der Vågan begynte. Her i Svolveær begynte det på Svinøya. Her va det doktor, lænsmann, telegraf og det som trængtes».

- Når et båtlag var på Lofotfiske, var det faste regler om hvor stor lott hver enkelt som var med skulle ha, og hva med utgifter til bruk og opphold?

«Det va som regel en mann åleine som eide båten. Han hadde foruten den faste lotten som gjekk tel kvær enkelt, også det dæm kalla før båtlotten. Ellers delte dæm utgiftan slik at bötingsforsenn og slikt gjekk på laget. Likeså det som trængtes i rorbua så som kaffe, parafin tel lampa og koll. Bruket holdt dæm sjøl. I et slikt båtlag hadde dæm ofte med sæ en «skårunge». En skårunge e det samme som en måsunge, og blei her brukt som betegnelse på en som va på Lofotfiske før første gang. Han satt på den fremste tofta i båten som vart kalla før kjemperoren, og der blei det så smalt at åran nesten kneip i hop. Når feskete va over, måtte skårungen kjøpe ei flaske brennevin på bua og gi en skjenk tel karran på båten. Hves ikkje, fækk han ikkje «fjæra av sæ», som dæm sa».

- Hva med fiskerigrænse, fantes det noe slikt?

«Ja da, det e'kje nokka nytt, sjøl om det ikkje va snakk om slike grensa som i dag. Havet va

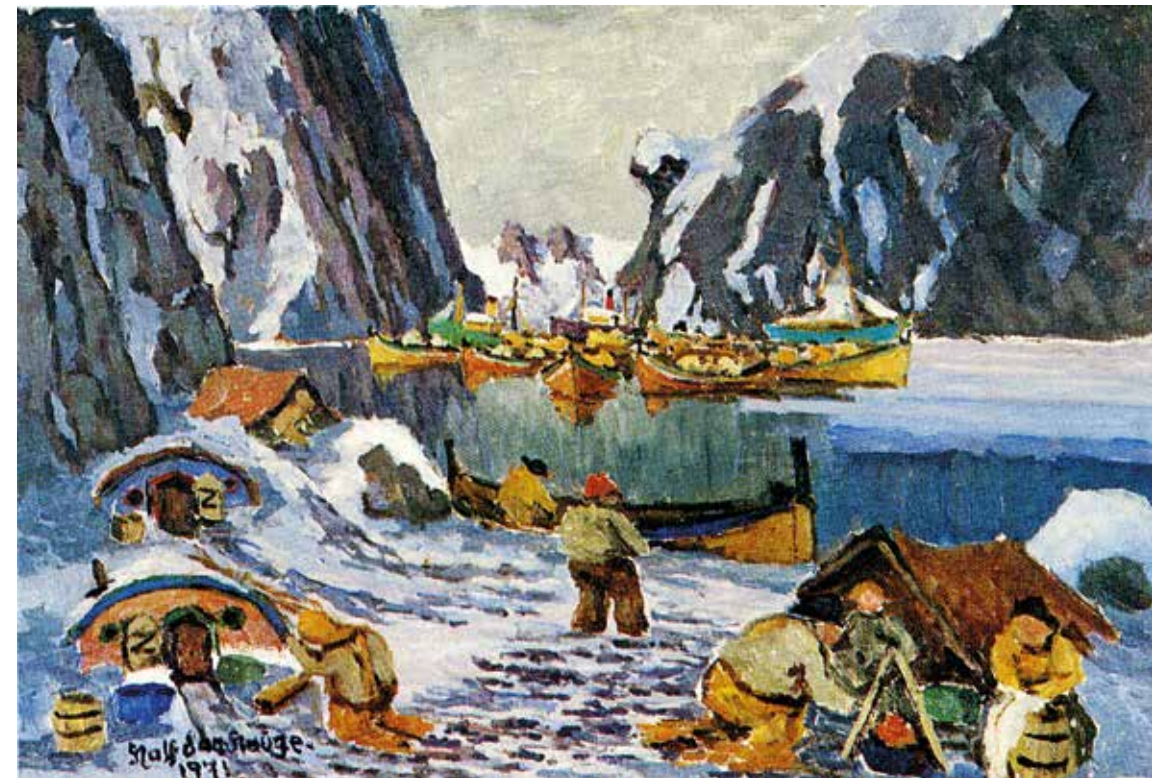
likevel oppdelt tel sett bruk. Ja, æ trur faktisk det va oppdelt alt like før mi tid».

- Av og til kom det vel til stridigheter mellom fiskerne i forbindelse med fisket. Hva skjedde f.eks. egentlig under «Trollfjordslaget»?

«Det fantes nok ting man va uenig om, mæn det va'kje dagligdags å flokke sæ sammen før å krangle og sloss. Når det gjeld «Trollfjordslaget», stakkar, så går det nu så mange versjona om dette. Så langt æ veit, va det vel nån kalla som lå der og feska utfør «Trollfjordkjæftan». De fekk godt om feske og sette bruk. Så kom det før øret før kaksan i Svolveær at det blei feska godt ute ved «Trollfjorden». Og da dro nån «prominente herrer» med dampskip bortover. Disse hadde nøter som de stengte fesken inne med. Det blei slagsmål med feskaran som mente dette va galt, og tel slutt forbød da også regjeringa dæm å sperre fjorden. Kan man kall det «prominente herrer» når dæm tar og røve fesken ut av kjæften på feskaran.

- Hvordan var forholdene for fiskerne når du sammenligner dagens forhold med de du kjenner fra din egen oppvekst?

«Lofotfeskete e ikkje det slitet i dag som det va før i tida. Nu har dæm gode båta både m.h.t. utstyr og bekvemmeligheta. Æ kan huske at utrorssignalet gjekk klokka 6.00 om morran — det va ei kjerring som vefta med ei rød lørve oppe på haugen her — og då va det å ro på livet laust heilt bort på Henningsværhavet. Du veit den som først kjæm tel mølla, han mæl, så du kan tru det roddest i og med at alle sku vær først. Ves det då va mykje avel (vase eller floke i garnene), så kunne dæm set tel klokka va både 7 og 8 om kveldan. Ofte uten mat — ha dæm ei brøds-kive, så va ho helt sekken frossen, og nokka kaffekjel va det 'kje snakk om. Seinar sku fesken leveres på land, slik at de ikkje kom sæ telbake tel bua før klokka va både 10-11-12 om kvelden. Så då kan du sjøl regne ut kor trøtt de karran va, og då kan du snakk om blodslit før ei lita betaling. Så feskaran har det jamt over godt i dag, dæm har det på stell. Når det då lei ut på

Fra Trollfjordslaget. Oljemaleri av Halfdan Hauge 1971. Tilhører Vinmonopolet A/S.

våren og dæm hadde gjort sæ ferdig med feske, så kunne dæm nu kjøpe ei flaske og være glad ei lita stund. Og før dæm for heim — etter at dæm hadde gjort opp boka på butikken — så koka dæm «hjemfartsgraut» i bua. Likedan den siste tida dæm gjekk her, så kunne dæm si når dæm traff en kjenning: «Nå, Johannes, kor det går?» «Nå ja, det går nu bra, æ begynne nu å bli rikkjen». «Ja, vi begynne nu å bli rikkjen nokken kvær». Da va det kvinnfolk dæm tenkte på. Mæn sjøl om her va mykje jente i gårdan, så såg æ ailler at gluntan, som va på feske, for sammen med jenten. Nei, dæm hadde simpelthen ikkje tida. Ellers må æ nu sei om feskeran at dæm va gjennomgåanes et gjævt folk. De va også meir gudfryktige menneska dengang enn ka som e tilfellet i dag».

- Hva tror du kunne være årsaken til denne sterke gudstrua?

«Tja, ka kunne det nu være? Æ trur faktisk det va fattigdommen og undertrøkkinga som gjorde det. Ja, du kan nu sjøl hør ka han sa en kar æ traff på kaia her en gang. Det va slik at skulle en i kjerka, så måtte man ro tel kjerka i Vågan. Og kaksan dæm hadde drænga tel å ro før sæ, så sjøl satt dæm attrast i båten. For å vise det sosiale skille, så sa denne kar'n: «Attrast i båten, fremst i kjerka og innst i hælvetel!» Det va godt sagt synes æ».

- Når det gjelder væreierne, hadde de virkelig så stor makt som en ofte kan få inntrykk av?

«Ja, all makt på jorda, mæn i hemmel'n hadde dæm ingen. Som feskar hadde du ingenting du skulle ha sagt overfor dæm».

- Hendte det at det kom til stridigheter mellom fiskerne og væreierne?

«Nei, ikkje her iallefall. Det hendte nu at feskeran ikkje klart å gjøre opp boka si på butik-

ken, mæn då fekk det vær tel neste år. Særlig ves det va uår på havet, så kunne det nok stå mang en hundrelapp på bøker'n som ikkje blei betalt før året etter. Dessuten va det nok fleire feskera som fekk sæ en melsekk hos væreiar'n eller hos handelsman' ved å sette kua heime i pant. Det e klart at væreiar'n hadde skjæbnen tel feskeran i si hule hånd. Lett va det heller ikkje før dæm som låg utpå her — de stakkaran måtte og tenke på dæm heime som skulle ha nokka. Kanskje gjekk dæm heime heile hausten uten å tjæne nokka, ja, bortsett frå den kuskanken og de sauen de måtte ha. Og som regel hadde de folkan mange unga. Det va jo ikkje kino på den tida, så det einaste karran kunne spæll sæ med, va kjæringa....»

- Under selve Lofotfisket bodde de fleste fiskerne i rorbuer. Husker du noe fra livet i disse gamle buene?

«Ja, der kunne det jo bo en 10-12 mann i kvært rom. Rommet va ikkje stort, så det blei trangt om plassen. Her sov de og spiste maten, her tørka dæm klean (ofte rett over suppagryta) og egne lina eller bømte garn. Så du kan skjønne det va litt av en atmosfære. Skiten som datt på golvet, sopa dæm bare ned gjennom et holl, og der va'kje nokka doktor som så etter om buen va hygienisk nok tel å bo i. Sjøelve buen va no ikkje akkurat nokka varme hus, mæn det va lite sjukdom. Ikkje va der lys og vatn — ja vatn, det måtte dæm ut og hente sæ. Do hadde dæm som regel under bua. Og ikkje kunne dæm klage tel væreiar'n, før då kunne han si: Ja, bare fløtt ut, kamerat».

- Hva slags mat lagde de til seg sjøl i rorbuene?

«Ja, du skulle sett de karran når de åt mølja, gutt. De hadde god appetitt. Det va å rensk ei bømte lever, og det va akkurat som med måsen, det gjekk tel hest alt. Under kokinga kunne man nesten ikkje se kværandre p.g.a. damp, og i tillegg begynt klean å damp. Mølja va vanlig middagskost, mæn dæm salta nu litt også. Nån hadde og med sæ en bog og litt kjøtt. Kjøttet blei hovedsaklig brukt tel hælgedagskost. Før

dæm hiva sidebeina i gryta, så mærka de dæm med kniv. Kvær mann hadde således sett sidebein. Sild trur æ det va lite av i kosten. Så kjøpte dæm litt flekk tel 60 øre kiloen, mæn dæm kjøpt ikkje i fokk og kav, kan du tru.

Nei, det va'kje før i tida dæm hadde fast kokke, eller kunne gå på kafé og få sæ karbonade når dæm kom trøtt og våt ut'a Vestfjorden. Dæm kunne kanskje ha en «suppaglunt» i 12-13 årsalderen. Før gjekk næmlig ungan 3 veker på skola, og så hadde dæm 6 veker fri. Potet hadde dæm med sæ heimanfrå, mæn det hendte ofte at han fraus i bua. Om kvelden kunne dæm koke havregrynsgraut eller grynsmelsgraut ves det va landligga».

— Ble det noe fritid på Lofotfiskeren?

«Stort sett hadde dæm nok å henge fengran i, mæn ves det va uvær, kunne det bli litt fritid. Mange hadde verke hei-man'a som dæm pusla med, ingen sat med knepte hender der i gården. Ofte sat dæm og smidde klompa tel kjæring og unga. Ellers spælla dæm nu mykje kort og førtælt historia».

- Enn festlige sammenkomster?

«Nei, det va det lite av. Det ble'kje tid tel slekt i feskartida. Ja, det kunne nu være et og anna når det lei utpå våren. Ellers kunne det være ball andre eller tredje juledag, andre nyttårsdag og sjølsagt 17. mai. Resten av fæstligheitan va nu av meir privat karakter».

- Det å være fisker ble også forbundet med en viss risiko. Hendte det ofte at menneskeliv gikk tapt?

«Den største ulykka æ kan minnes, va på Steine omkreng 1906. Det va snyskrea som kom og tok rorbuen på havet, og æ trur det gjekk 20 mann. Så vidt æ kan minnes, va det ikkje folk fra Lofoten, mæn teireisande i forbindelse med fesket. Forlis på havet blei det ikkje slått stort opp om. At en mann kom bort i forbindelse med et havari, det va nokka som folk rægna med kunne skje».

- Du er en gammel mann nå. Hvor synes du

Halfdan Hauge. Olje på lerret.

forskjellen ligger i det å være unge i dag og slik du mener det var på din egen tid?

«Ungdommen i dag har det i grunnen alltfør godt. Dæm tar lite hensyn tel anner enn sæ sjøl. Plastposan hive dæm rundt sæ, og flasken ska knuses mot en stein. Samfunnet bryt i hop med slik likegyldighet. Dessuten så lære nu vi som e litt eldre dæm opp tel å bli nån rott-stokka. Ves ikkje skolebussen stoppa akkurat der og der, så

klage dæm og synes synd på sæ sjøl. Før i tida hendte det at man måtte gå opptel ei mil før å komme på skola, mæn det va ingen som klaga før det. Ja, kem sku man klag tel? Du hadde ikkje nokka mandat — din kjæft han dugde ikkje. Det va i Kabelvåg dæm sat dæm som bestemt skjæbnen vår. Slik e det ikkje i dag, mæn æ synes ikkje folk ser nokka meir glad ut i dag allikavæl.